

"עבד שהוא עברי": עבודת ה' אחרי מתן תורה

לקוטי שיחות חלק ט"ז, שיחה ב' לפרשת משפטים

מבוסס על סיכום שנערך ע"י הרב פלדמן - קונטקוט (sichos.net)

על הפסוק בפרשתנו "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם", מפרש רש"י:

"כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי - עבד כנעני שלקחתו מישראל, ועליו הוא אומר "שש שנים יעבד" [ואם תשאל: ומה אני מקים "והתנחלתם אותם"] שמשמעו שעבד כנעני נשאר תמיד עבד, ועובר בירושה, הייתי מסביר שמדובר בעבד כנעני [לקוח מן הכנענים אבל בלקוח מישראל יצא בשש? תלמוד לומר: "כי ימכר לך אחיה העברי" - לא אמרתי אלא באחיה.

וצריך להבין: מדוע ישנו הווא אמינא ש"עבד עברי" הוא עבדו של עברי, שלא כפשטות המשמעות של הפסוק שהעבד הוא עברי? (וכמשמעות הרגילה בכל התורה: 'נער עברי וכו').

והביאור בזה: ובהקדים דהנה בני ישראל יצאו ממצרים ברכוש גדול ("וינצלו את מצרים), ולאחר מכן היה ביזת הים (שהיתה עוד יותר גדולה מביזת מצרים), ואם כן קשה לומר שבימים אלה יהודי היה צריך למכור את עצמו לעבד בגלל עוני או דוחק בפרנסה.

ולכן, מכיון שמסתבר שאחרי מתן תורה לכל לראש יאמר הקב"ה לישראל דינים השייכים להם מיד, ישנו הווא אמינא שהכוונה ב"עבד עברי" אינה לסיטואציה בלתי ריאלית של יהודי שהוא עבד, אלא לעבד כנעני - עבדו של עברי; דבר שהיה אכן שייך בימיהם: לכל לראש בגלל העושר הגדול שהיה להם, וגם כפי שאפשר להבין מהלשון בעשרת הדברות שרק עתה שמעו: "עבדך ואמתך".

[לקהל מתקדם: והנה, אם נאמר שהכוונה לעבד כנעני ושיש לשלחו אחרי שש שנים, הבן חמש למקרא שלמד מקודם שאליעזר היה עבד אצל אברהם למשך ריבוי שנים, יוקשה לו מדוע לא שלח אותו לחפשי לאחר שש שנים? ולכן מתרץ רש"י, שיש קושיא עוד יותר חזקה מהפסוק "והתנחלתם", והמענה לזה שהיינו אומרים שציווי העבדות 'לעולם' שייך רק בעבד כנעני הקנוי אצל נכרי].

וזהו הטעם שרש"י מעתיק "כי תקנה" בדיבור המתחיל, דהנה לכאורה כל הלשון "כי תקנה" בכתוב הוא מיותר, מדוע הכתוב אינו מודיענו ישר את הדין "עבד עברי - שש שנים יעבד" (כדרך הכתוב בכלל, ובפרט בהמשך דיני הפרשה)? ויש לומר שזהו כדי להדגיש שעניין זה הוא נוגע לעתיד ("כי תקנה" - לשון עתיד), שעתה אין בנמצא עבד עברי, אך זהו מצב שיכול להיות בעתיד.

ובכל זאת, עדיין אינו מובן, מדוע - מיד אחרי מתן תורה - הכתוב מתחיל ישר עם מצוות העבד עברי, בלי להתחיל לפחות בהסברת הנסיבות שדחפו את האדם למציאות עגומה זו שיהיה עבד, כפי שמובא בהמשך פרשתנו: "כי יגנב איש .. שלם ישלם; אם אין לו - ונמכר בגנותו". מדוע התורה מתחילה ישר עם הגדרת העונש בלי להסביר על מה ולמה אדם זה נענש?

הביאור בזה יובן ע"פ פירוש רש"י לקמן, בהסברת המצווה שאם העבד עברי אינו רוצה לצאת בתום ששת שנות עבדותו - יש לרצוע את אזנו והוא יישאר עבד עד היובל הבא. ועל זה מפרש רש"י:

"וימה ראה און להרצע מכל שאר אברים שבגוף? אמר ר' יוחנן בן זכאי: און זאת ששמעה על הר סיני 'לא תגנב' והלך וגנב - תרצע; ואם מוכר עצמו: און ששמעה על הר סיני 'כי לי בני ישראל עבדים' והלך וקנה אדון לעצמו - תרצע".

ביאור הדברים: בדין רציעת האוזן יש חידוש מיוחד שלא מצינו בשאר מצוות: במצוות אחרות אין מוצאים שהתורה מדגישה את הקשר שבין המצוה לשכרה (לדוגמא: הקשר בין כיבוד אב ואם לבין השכר של אריכות ימים), או בין עבירה לבין עונשה (לדוגמא: הקשר בין חמץ בפסח לבין עונש כרת).

אבל לגבי עבד עברי קושרת התורה את העונש עם הגורם לו: "ורצע... את אזנו" היא תוצאה של "אוזן ששמעה על הר סיני...". זאת אומרת בעבד עברי ניכר בעונשו באופן גלוי, גם בגוף הגשמי - את הקשר שבין משפטו של העבד לבין "הר סיני" ופעולתו בעולם.

ולפי זה יוצא שהחידוש עיקרי בדיני עבד עברי הוא: מענישים אותו בעיקר על אי הציות להוראות בהר סיני!¹ וכל הענין של "אם אין לו ונמכר בגניבתו", הוא רק סיבה חיצונית לעונשו. וזוהי הסיבה לאמירת עניין עתידי ונדיר זה - של עבד עברי, עניין שלא היה שייך בימיהם - מיד לאחר מתן תורה, כדי להראות את הקשר הישיר שישנו בין מצווה לבין השפעתה הישיר בעולם ובאדם.

הדבר יומתק על פי פנימיות הענינים, דהנה תכלית מתן תורה הוא לפעול על עניני העולם, ואכן דווקא במצווה זו רואים בגילוי איך שמתן תורה פועל גם על **גשמיות** העולם.

הדבר יובן בהקדים, דהנה מבואר בחסידות שעבד כנעני, עבד עברי ואמה עבריה (המוזכרת בהמשך פרשתנו), מתאימים לשלש דרגות בעבודת ה':

- "עבד כנעני" הוא מי שהנפש הבהמית אצלו היא בתקפה - הוא נמשך לתאוות עולם הזה, אך כופה את עצמו ועובד את ה' מצד קבלת עול ואימת האדון אשר עליו.
- "עבד עברי" הוא זה שמאירות מדות הנפש האלקית בנפש הבהמית, עד אשר גם אצלה קיימת תשוקה לה'. אבל הוא לא התהפך לקדושה, באופן שלא יחמוד תאוות עולם הזה.
- "אמה עבריה" היא זו, שתאוות ומדות הנפש הבהמית נהפכו לקדושה, עד שכל תשוקתו של האדם היא לאלקות בלבד!

ולכן, לאחר מתן תורה מתחילה ישר העבודה של עבד **עברי** ולא העבודה הראשונית של עבד **כנעני**: כי אחרי מתן תורה, מוכרחים להראות איך שמתן תורה פועל שינוי בעולם - כשם שעבד עברי מראה על הדרגה בה נפש האלקית מצליחה לפעול בנפש הבהמית תשוקה להקב"ה!

ואחרי עבודה זו, מתחילה עבודת "אמה עבריה" המוזכרת מיד אחרי זה בפרשתנו ("וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בְּתוֹ לְאִמָּה"), שזה מראה על דרגה נעלית יותר: שהופכים את התאוות והמידות לקדושה, עד שהופכים כל העולם כולו לדירה לו יתברך, וכך נזכה לביאת משיח צדקנו תיכף ומיד ממש!

¹ והגם שבפועל מענישים אותו רק אחרי שש שנים, ולא מיד אחרי גניבתו, ראה בארוכה בלקו"ש חי"א משפטים א', שלמדנו בעיון בשנת תשע"ז, הטעם לכך שעונש זה לא ניתן מיד אלא כעבור כמה שנים, כשסופו מוכיח על תחילתו שהוא לא גנב בגלל דוחקו, אלא בגלל שלא איכפת לו ממה ששמעו אוזניו בהר סיני. עיי"ש בהרחבה.